

samme Udrustning, som man bruger paa Polarrejser. I de nordlige Polarlande er de klimatiske Forhold som Regel helt anderledes stabile end paa Islands Jøkler, hvor forrygende Regn og Snestorme midt om Sommeren ofte sætter den Rejsendes Taalmodighed og Udholdenhed paa en haard Prøve. Vanskelighederne ved en nøjagtig Opmaaling under saadanne Forhold kan kun den bedømme, som har haft nogen Erfaring ved lignende Arbejder.

De nu foreliggende Resultater af den topografiske Afdelings Arbejder i Skaptafellssyssel langs Sydanden af de store Jøkler, de prægtige Kortblade, udgivne 1905, er og vil altid blive et Monument om dansk Dygtighed og Energi. Generalstabens topografiske Afdeling paatænker lidt efter lidt, eftersom Opmaalingen skrider frem, at udgive 115 Atlasblade (1 : 100,000) over Island, der igen deles i Kwartblade (1 : 50,000) hvoraf 20 er udkomne. De udkomne Kort strækker sig over Sydkysten fra Papós i Øst til Skógasandur i Vest og omfatter følgende Kwartblade: 106 SV.: Lón; 97 NA, NV, SV: Kálfafellsstadur; 96 SA: Heinaberg; 88 NA, NV: Ingólfshöfði; 87 NA, NV, SV, SA: Øræfjökull; 79 NV: Grimsstadir; 78 NV, NA, SV, SA: Kirkjubæjarklaustur; 77 SA: Lómagnúpur; 69 NV, NA: Hjörleifshöfði; 68 SA: Skaptártunga; 59 NA: Portland. Endvidere følger et Titelblad, der viser Kortenes Plan og Inddeling samt Oversigt over Signaturer. Foruden de førnævnte Kort udgives Byplaner og Specialkort i større Maalestok, heraf er udkomne Vestmanneyjar i Maalestokken 1 : 50,000 (med Karton: Kaupstadur 1 : 20,000); Nágrenni Reykjavíkur (1903) 1 : 25,000; Reykjavík (1902) 1 : 5000, samt Hafnarfjörður 1 : 5000. Kortene er trykt i tre Farver: blaat, grønt og brunt; blaat for Jøkler, Gletsjere og Floder, grønt for græsbevoksede Egne og brunt for Terræn, som udenfor Jøklerne fremstilles ved brune Højdekurver med 20 m, Mellemrum, medens disse er blaa, hvor Landet dækkes af Is og Sne.

Det siger sig selv, at det har en stor Betydning for Island at faa saa detaillerede og udmærkede Kort over Landet, de vil paa mange Maader lette det praktiske Livs Virksomheder, være til Vejledning ved Vejbygning, Telefon- og Telegrafanlæg, større Landbrugsarbejder og meget andet, endvidere har Kortene som før nævnt stor Betydning for Skibsfart og Fiskeri, da man nu med større Sikkerhed tør færdes i Nærheden af denne farlige Kyst, Kortene vil i mange Tilfælde ogsaa være et Hjælpemiddel for Administrationen o.s.v.

Allerstørst Betydning har Kortene dog i videnskabelig Henseende. Petermann's Mitteilungen udtrykker

sig paa følgende Maade derom: „Durch den Beginn dieses meisterhaften Kartenwerkes hat sich der dänische Generalstab ein ungeheures Verdienst um die Wissenschaft erworben“, og endvidere: „man kann diesen Atlas als eine wissenschaftliche Grosstat Dänemarks bezeichnen“. For Studiet af de islandske Gletsjere og deres Aflejring er Kortene banebrydende, man faar her for første Gang en detailleret Fremstilling af en afsmeltende Indlandsis, dens Gletsjerstrømme, Flodnet og Aflejring. Studiet af Syd-Islands Gletsjere og Sande har den største Betydning for Forstaaelsen af Danmarks Overfladedannelser, og det er meget beklageligt, at den udmærkede Lejlighed til disse Egenes geologiske Undersøgelse, som man havde samtidig med, at den topografiske Opmaaling udførtes, ikke blev benyttet. Nu da disse smukke Kort spredes over Verden, vil det dog næppe være længe, inden udenlandske Glacial-Geologer benytter det fortræffelige Grundlag for deres Studier, som nu foreligger.

Ogsaa i andre Retninger har disse Kort en stor videnskabelig Betydning og vil faa en endnu større, naar Opmaalingen udstrækkes over større Arealer; utallige Oplysninger vedrørende den fysiske Geografi, Vulkanernes og Lavastrømmenes Geografi m. m. vil Fagmanden da kunne læse ud af Kortene, og Islands mærkelige Naturforhold vil efter Landets Kortlægning paa flere Maader bidrage til Opklaringen af mange dunkle geologiske Spørgsmaal. Den videnskabelige Undersøgelse af Island har hidtil paa Grund af Mangelen paa nøjagtige Kort haft mange næsten uovervindelige Vanskeligheder at kæmpe med; dette vil nu blive helt forandret. Geologen og Geografen vil nu uden anden Ulejlighed end den, som Naturforholdene lægger i Vejen, kunne studere Landets Morfologi og Geologi, uden at behøve at beskæftige sig med tidsspildende kartografiske Arbejder, som dog alligevel aldrig kunde blive fyldestgørende.

Generalstabens topografiske Afdeling kan være stolt af det, som allerede er udført, og vil ved Fortsættelsen gøre sig fortjent ikke blot af Staten, men ogsaa af den internationale Videnskab.

Th. Thoroddsen.

Fra den danske Stats statistiske Bureau er for nylig udgaaet to Skrifter, der baade i geografisk og almindelig Henseende frembyder stor Interesse, nemlig **Danmarks Areal og Folkemængden i Februar 1906 i Kongeriget Danmark** (Statistiske Meddelelser 4. Række 20. Bind, 3. og 21. Bind 1. Hæfte. Kbh. 1906).

I det første af disse Skrifter paavises, hvorledes det gentagne Gange har vist sig som en følelig Mangel, at man i Virkeligheden savnede nøjagtigt Kendskab til Størrelsen af Landets Areal, saavel med Hensyn til Helheden som til de enkelte Dele. Bureauet indstillede derfor 1897 til Finansministeriet, at en Kommission, bestaaende af en Delegeret fra Bureauet, én fra Generalstabens topografiske Afdeling og én fra Matrikelkontoret maatte træde sammen for at overveje, hvad der skulde forstaaes ved Udtrykket Areal, og hvilke Skridt der kunde foretages for at bestemme dette saa nøje som muligt for Landet og dets enkelte Dele. Kommissionen kom til at bestaa af Bureauets daværende Direktør Marcus Rubin, daværende Kaptajn i Generalstaben Lund-Larssen og Fuldmægtig i Matrikelkontoret, Docent H. Crone. Den afgav sin Betænkning, der findes gengiven i Statistiske Meddelelser 4. Række, 3. Bind, 2. Hæfte, 1898, og i Henhold til denne og de Erfaringer, der gjordes under Udførelsen, stilledes der efterhaanden paa Finansloven et Beløb af ialt 26000 Kr. til Raadighed.

Efter at en Del Arbejde var foretaget baade paa Grundlag af Matrikelkortene og af Generalstabskortene i 1:20000, viste det sig, at det vilde være mest formaalstjenligt at holde sig til de sidste alene, dels fordi de var nyere og saaledes havde taget Hensyn til den senere Tids Inddæmninger og Fraskylninger, og dels fordi de omfattede hele Arealet af de paagældende Strækninger, med Søer og Vandløb, hvilke tillige med Veje og Jordvolde m. m. mellem Ejerlav ofte ikke er tagne med i Matriklens Opgørelse. Tillige foretoges en Opmaaling af Sognegrænsernes Længde, derunder særlig af Kystlinjen, om hvis Bestemmelse med Hensyn til Midelvandstandslinjen eller Nulfodskurven der er givet Oplysning S. 13, samt af Rigsgrænsen.

Om Udførelsen af Arbejdet, der afsluttedes i Januar 1906 og foretoges ved Hjælp af 2 fra Coradi i Zürich anskaffede Planimètre (planimètres roulants à sphère) har Lund-Larsen givet en udtømmende og saa meget mere paaskønnelsesværdig Fremstilling, som der ellers ikke i Literaturen synes at forekomme nogen synderlig Vejledning angaaende disse Instrumenters Brug og Planimetermaalingernes Nøjagtighed.

Resultatet af Arbejdet fremtræder i Form af Tabeller, der saavel for Landet i dets Helhed som for de enkelte Købstæder og Sogne angiver Aarstallet for det Kort, der er benyttet ved Opmaalingen, Sognegrænsens Længde og hvor meget der af samme er Kystlinje, Landarealet, Arealet af Søer og Damme, derhos af Vandløb og saaledes det hele Vandareal, og tilsidst Sognets samlede Areal (Land og Vand tilsammen). Yderligere

angiver en Tabel det tilsvarende for Overørigheds-kresene og de enkelte Landsdele, opgjort for det samlede Areal i geografiske Kvadratmile og Kvadratkilometre, medens for øvrigt her ligesom i den førstnævnte Tabel Opgørelserne er i Tønder Land. Endelig findes ogsaa en Tabel over Sognene, fordelte efter Størrelsen af deres Landareal, en Tabel over Arealet af Landsdelene samt af Øer og Øgrupper, der udgør mindst ét selvstændigt Sogn, og en Tabel over Øer, ved hvilke det modsatte er Tilfældet, derhos en Oversigt uddragen af den første Tabel over Arealet af de større Indsøer og en Del Øer, der som almindelig kendte har særlig Interesse.

Af de mange interessante Data, som Bogen indeholder, skal vi indskrænke os til at nævne følgende.

Hele Arealet af Danmark fremtræder nu med Tallet 708,00 geogr. Kvadratmile, medens man tidligere i 1896 (jvf. Statistisk Tabelværk 5. Række, Litra C, Nr. 1 Side 8) har regnet med 698,39 geogr. Kvadratmile, og medens man endnu tidligere (f. Eks. i Marius Gad, Udtog af Kongeriget Danmarks Statistik, Kbh. 1867) finder Arealet opgjort til ca. 693,5.

Fjorde og andre Indskæringer er ikke medregnede i den nærværende Arealopgørelse, forsaavidt de har fri Forbindelse med Havet, ejheller de ikke inddæmmede Dele af Ringkjøbing Fjord og Nissum Fjord, skønt det kan være noget tvivlsomt, om Havforbindelsen her kan betragtes som helt fri. Derimod er Stadil Fjord henregnet til Arealet og ligeledes de mange Fjorde og Vige (især i Thisted Amt), som ved Dæmninger er afskaarne fra Havet, selv om den paatænkte Udtørring ikke er fuldt gennemført.

Alene Forskellen mellem den nu fundne Størrelse af Arealet, som man kan tillægge fuld Paalidelighed, og den for 1896 angivne Størrelse, er betydelig, ikke mindre end ca. 9 $\frac{1}{2}$ Kvadratmile, det vil sige omtrent lige saa meget, som Øen Følster udgør. Landet er altsaa i sin Helhed saa meget større, som en Ø lig Følster vilde udgøre. Af det hele Areal er 697,55 geogr. Kvadratmile Landareal, Resten Søer, Damme af forskellig Størrelse og Vandløb. Af det samlede Areal falder kun 12,95 geogr. Kvadratmile paa de 75 Købstæder og Handelspladser, det øvrige eller 695,05 geogr. Kvadratmile udgør Landkommunernes Fladeindhold. For de enkelte Sogne viser den angivne Størrelse sig i Reglen noget afvigende fra den tidligere angivne. Det største Sogn er Dronninglund Sogn i Hjøring og Aalborg Amter, hvis Areal er omtrent 3 $\frac{1}{2}$ geogr. Kvadratmile. Bortset fra de til de fleste Købstæder grænsende Landdistrikter, af hvilke Skelskørs kun er 39 Td. Land, er

de mindste Landsogne Gudhjem paa Bornholm 235 Td. Land og Christiansø m. fl. 70. Af det samlede Søareal falder $\frac{3}{5}$ paa Jylland, og for Øernes Vedkommende findes det meste paa Sjælland, der alene har $\frac{1}{3}$ af hele Landets Søareal. Fyen er meget fattig paa Søer og staar i saa Henseende endog tilbage for Laaland-Falster. Bornholm har dog endnu mindre Søareal. Af Søerne er som bekendt Arre Sø den største, omtrent $\frac{7}{10}$ geogr. Kvadratmil, dernæst Esrom Sø, Mos Sø, Tis Sø, Maribo Sø og Furesø.

Af de Øer, som ikke udgør Hoveddele af Landet, er Mors den største, ca. 6,7 geogr. Kvadratmile; efter den følger Langeland 5,2, Møen ca. 4,0. Læsø og Samsø hver 2,1, Ærø 1,6, Amager med Saltholm 1,5 o. s. v.

Landets samlede Grænselinie maaler 950,54 geogr. Mile. Deraf er 13,68 Rigsgrænse og Resten 936,86 Kystlinje. Der gøres opmærksom paa, at indenfor den Omkres, som Danmark har, kunde der rummes omtrent 72000 geogr. Kvadratmile, forudsat at Landet nøjagtig havde Form af en Cirkelflade. Danmark har saaledes en Omkres, der er 10 Gange saa stor, som den behøvede at være. I denne Henseende spiller de mange smaa Øer, af hvilke der, indbefattet Øgrupper som er maalte under ét findes 500, som ikke udgør mindst et selvstændigt Sogn, en betydelig Rolle, og som Eksempel anføres, at Taarnby Sogn paa Amager, hvortil Saltholm og Øgrupperne Svaneklapperne og Koklapperne m. fl. hører, har en Omkres af 18,76 geogr. Mile, hvoraf de 16,31 er Kystlinje, medens Sognets hele Areal kun er 0,82 geogr. Kvadratmile, et Areal, som vilde kunne rummes inden for en Omkres paa 3,21 geogr. Mile eller omtrent $\frac{1}{6}$ af den virkelige.

I Skriftet angaaende Danmarks Folkemængde i Februar 1906 udgøres Hovedindholdet af en Tabel over Folketallet i de enkelte Byer og en lignende angaaende Sognene i Landdistrikterne. I dem begge gives Oplysning om, hvormange der findes af Mandkøn og hvormange af Kvindekøn, samt hvor stor Folkemængden var 1901, 1890, 1880, 1840 og 1801, saa at der opnaas et Overblik over, hvorledes den er vokset i det 19. Aarhundrede. Tillige er tilføjet Antallet af Gaarde og Huse paa vedkommende Sted. Hertil slutter sig saa Tabeller, der viser Folkemængden i Febr. 1906 i de enkelte Overøvrighedskreise, her med Tilføjelse af Oplysninger om disses Areal, samt Folkemængden ogsaa for Mandkøn og Kvindekøn i 1906 og den samlede Mængde i enkelte tidligere Aar indtil 1787, og Antallet af Gaarde og Huse, endvidere Tabeller over Folkemængden i de enkelte Landsdele og paa de større og mindre Øer,

derhos i Stifterne med en Del lignende Tilføjelser, i Provstierne, i Retskresene, i Fysikaterne, i Lægedistrikterne, i Udskrivningskresene, i Folketings- og Landstingsvalgkresene, i Skattekresene, i Skyldkresene og i Sognekommunerne. Endelig findes ogsaa en Tabel angaaende Folkemængden paa Færøerne, indrettet som Tabellerne over Folkemængden i det egentlige Danmarks Byer og Sogne.

Af Tabellerne fremgaar, at Danmarks hele Folkemængde den 1. Febr. 1900 uden Færøerne udgjorde 2,588,919 Mennesker. Den tilsvarende Befolkning 1901 var 2,449,540, og Befolkningen er altsaa i de 5 mellemliggende Aar vokset med 5,7 pCt. eller med 1,11 aarlig. Dette er den største aarlige Tilvækst som har fundet Sted i nogen af de S. 10 anførte Perioder i det 19. Aarhundrede, med Undtagelse af i Femaaret 1855—1860, da Tilvæksten var 1,31. Det paavises, at den betydelige Befolkningstilvækst af 1,11 pCt. i 1901—06 udelukkende skyldes den i Forhold til tidligere Tid stærkt formindskede Dødelighed. I Sammenligning med Tilvæksten for Aarene 1895—1900 er der dog en Nedgang, som det nærmere paavises S. 11 ved en Oversigt over Levendefødte, Døde og Udvandringsoverskuddet for Aarene 1880—89, 1890—94, 1895—1900 og 1901—05.

Af en særlig Tabel (S. 12) over Folketallet og Befolkningstilvæksten i Overøvrighedskresene og større Landsdele fremgaar, at den aarlige Tilvækstprocent i Perioden 1901—06 var for København 1,26 og for Københavns Amt, hvor den stærkt voksende Frederiksberg Kommune og i det hele taget Hovedstadens Nærhed betinger særlige Forhold, 2,72 pCt. Selv om der ses bort herfra, fremtræder der dog stor Forskel imellem de enkelte Amters Befolkningstilvækst. Den er mindst for Bornholms og Præstø Amter, nemlig 0,07 og 0,30, størst for Ribe og Ringkøbing Amter nemlig 1,51 og 1,68.

En anden, særlig Tabel (S. 15) angaar Folketallet og Befolkningstilvæksterne i Byerne og i Landdistrikterne, samlede i større Omraader. Den viser, at Folkemængden i København og Frederiksberg var 514,134, i samtlige Provinsbyer 509,200 og i samtlige Landdistrikter 1,565,585. Af Befolkningsforøgelsen (1,39379 Mennesker) i 1901—06 faldt godt $\frac{1}{4}$ paa Hovedstaden, (derimod i 1890—1901 godt $\frac{1}{3}$) $\frac{1}{5}$ paa Provinsbyerne og over Halvdelen paa Landdistrikterne. Af hele Landets Folkemængde udgjorde Hovedstaden $\frac{1}{5}$, Provinsbyerne ligeledes $\frac{1}{5}$ og Landdistrikterne $\frac{3}{5}$.

Meget interessant er ogsaa en særlig Tabel (S. 18 f.) over Folketallet og Befolkningsforøgelsen i de enkelte Byer, dels ved Fødselsoverskuddet (Forskellen mellem de levende-

fødtes Antal og de dodes), dels ved Tilvandring i de enkelte Byer. Den viser, at i de fleste af Byerne var der i Femaaret 1901—06 bortflyttet flere Mennesker end der var tilflyttet. Dette var ogsaa Tilfældet med København, hvor der iøvrigt var stor Forskel paa Tilvæksten i den Del af København, der ligger inden for de før Indlemmelserne af 1901 og 1902 gældende Grænser og i de ydre Kvarterer, som dannes af de indlemmede Distrikter. I de sidste ligesom ogsaa i Gentofte Kommune var Tilvækstprocenten henved 7,5 pCt. aarlig eller omtrent 15 Gange saa stor som det ældre Københavns.

I det Hele taget havde Byerne forholdsvis ringe Befolkningsstilvækst i det sidst forløbne Femaar, begrundet paa, at der i dette for Danmarks Byer har været Overskudsbortflytning.

En Tabel (Side 23) viser det tilsvarende for hvert Amts Landdistrikt. Som det kunde forventes, er der i dem alle, Københavns Amt undtagen, bortflyttet betydelig flere end der er tilflyttet, dog var i alle Amter Tilvækstprocenten ikke saa lidt større i 1901—06 end i 1890—1901. Ved Hjælp af 2 Kort (S. 26 og 27) er den gennemsnitlige aarlige Befolkningsstilvækst paa Landet illustreret.

Som Følge af alle disse Forhold viser det sig af Hovedtabellerne at nogle mindre Byer, saasom Nykjøbing paa S., Marstal, Kerteminde, Sæby, Stege, Præstø, Ærøskøbing, Svaneke, Hasle Allinge og Sandvig nu har endog lidt ringere Folkemængde end i tidligere Aar; men i øvrigt er det samme Tilfældet med ikke ganske faa af de mindre Landsogne. I stærk Modsætning til de andre Bebyggelser træder dog de saakaldte Stationsbyer, det vil sige de tætte Samlinger af Gaarde og Huse, der efterhaanden har dannet sig paa Landet, især ved visse Jærnbanestationer. Der findes i Skriftet en Liste over dem, der har over 1000 Indbyggere, og det fremdrages, at medens Hovedstaden (Københavns og Frederiksbergs) Befolkning er vokset 7 å 8 pCt. i det sidste Femaar, Provinsbyernes 5 å 6 og den egentlige Landbefolkning knap 4, saa er Folkemængden i de bymæssige Bebyggelser paa Landet i samme Tid vokset 18 pCt. Den største Stationsby er Hellerup der har 8729 Indbyggere; derefter følger Ordrup med 7638, Herning med 4699, saa Gentofte

med 4342, Lyngby 4329 osv. Hele Gentofte Kommune, der indbefatter Ordrup og Hellerup, har dog 20,709 Indbyggere og Lyngby 8,605.

I et særligt Afsnit er Befolkningsstætheden behandlet. Angaaende denne skal her dog kun anføres, at i hele Danmark findes der 3657 Indbyggere paa hver geogr. Kvadratmil. Af de enkelte større Landsdele staa Sjøland højest, med 7536 paa det nævnte Areal, Jylland lavest, med 2414.

Et andet særligt Afsnit belyser Befolkningens Fordeling efter Mand- og Kvindekøn. Der fandtes i hele Landet d. 1. Febr. 1906 1257765 Mænd og 1331154 Kvinder, saaledes at altsaa af 1000 Personer var 486 Mænd og 514 Kvinder. Der første af disse Tal er det laveste efter 1860, da der blandt 1000 Personer fandtes 496 Mænd, hvortil Aarsagen i alle Aarenes Skær er at søge i Vandringerne, idet navnlig den oversøiske Udvandring bortfører flere Mænd end Kvinder. Forholdstallet er lavest for Hovedstaden, særlig Frederiksberg, hvor det kun er 431, medens det for den øvrige Del af Hovedstaden er 457, højest i det sydvestlige Jylland, hvor det er 500. Medvirkende hertil er Dødeligheden; thi om der end overalt i Landet fødes flere Drengene end Piger, dør der ogsaa af Mandkøn flere end af Kvindekøn. En særlig Tabel (S. 38) viser det nærmere herom.

For Færøernes Vedkommende viser det Afsnit, som angaar disse Øer, at deres Befolkning den 1. Februar 1906 udgjorde 16,349 Mennesker. Den gennemsnitlige aarlige Befolkningsstilvækst var 1,43 i 1901—06, lidt mindre end tidligere. Øernes eneste Købstad Thorshavn havde 1791 Indbyggere. Befolkningsstætheden var kun 643 Mennesker paa hver geogr. Kvadratmil. Fordelingen mellem Kønnene har forandret sig fra 1901, da der af 1000 Personer var 484 Mænd, saaledes at det tilsvarende Tal i 1906 var 491, hvortil Aarsagen maa søges dels i, at Drengefødslernes Overvægt over Pigefødslernes har været usædvanlig stor i det sidste Femaar, og dels i Vandringerne, idet det paa Færøerne — modsat i det egentlige Danmark — fortrinsvis er Kvinder, der udvandrer.

Emil Madsen.